

LiBeRtE
yayınları

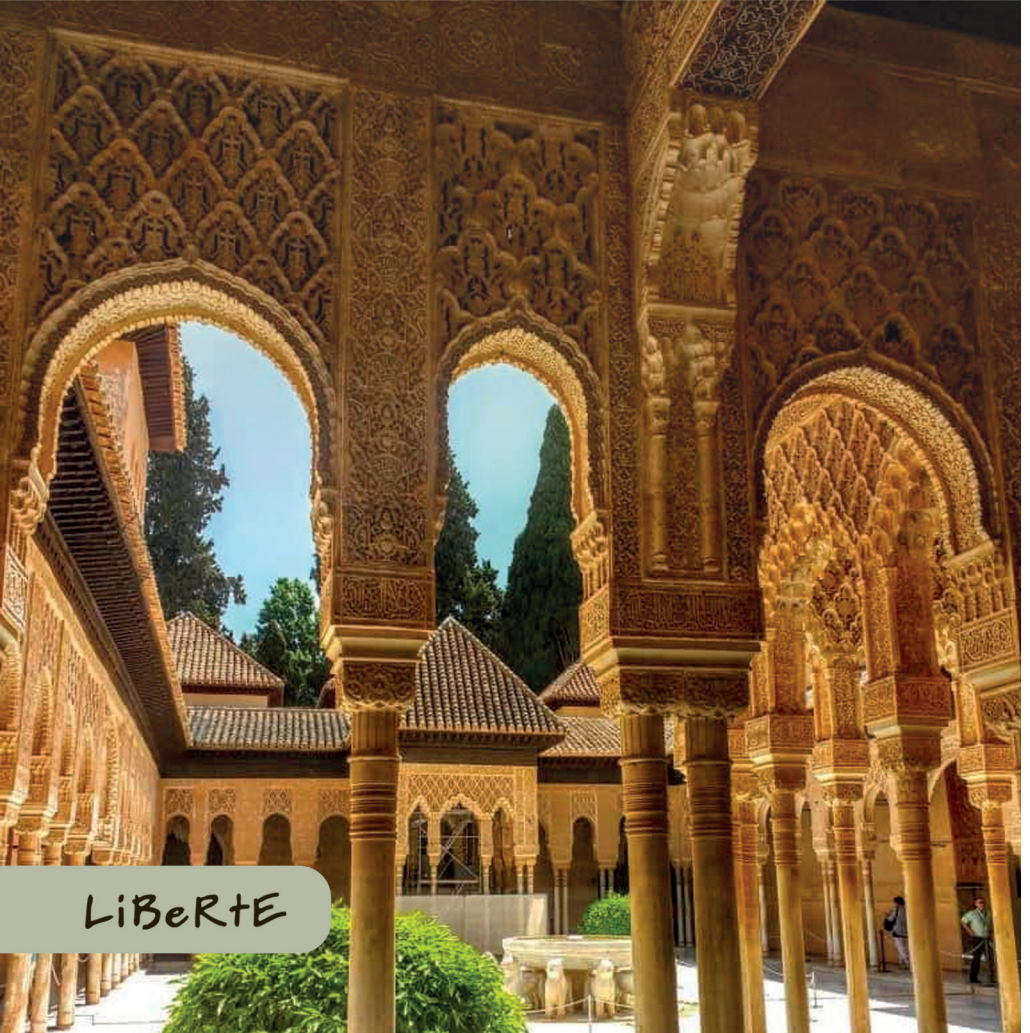

Nouh El Harmouzi ve Linda Whetstone (der.), *Özgür Toplumun İslamî Temelleri*, çev. ed.: Hakan Şahin, Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı, Aralık 2019.

Özgür Toplumun İslamî Temelleri

Derleyen

Nouh El Harmouzi ve Linda Whetstone

LiBeRtE

Özgür Toplumun İslamî Temelleri

Islamic Foundations of a Free Society

Derleyen: Nouh El Harmouzi ve Linda Whetstone

Çeviri Editörü: **Hakan Şahin**

ISBN: 978-605-9823-48-7

Liberte Yayınları® / 233

2. Baskı: Aralık 2019; 1. Baskı: Ağustos 2019

© 2019, Liberte Yayınları®

© 2016, Insitute of Economic Affairs®

First published by the Institute of Economic Affairs, London, in 2016.

Bu kitap ilk olarak 2016'da Londra'da bulunan Institute of Economic Affairs tarafından yayınlanmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: **Özlem Çağlar Yılmaz**

Redaksiyon: **Burak Ertaştan**

İç Tasarım: **Yavuz Selim Erfidan**

Kapak Tasarımı: **Mesut Koçak**

Baskı: **Tarcan Matbaası**

Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
yayingrubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Yazarlar

Mustafa Acar

Mustafa Acar, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde iktisat profesörüdür. İktisat alanındaki lisans eğitimini ODTÜ'de (1986), yüksek lisans (1996) ve doktora eğitimini (2000) ise Purdue Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Kırıkkale Üniversitesi'nde bölüm başkanlığı ve dekanlık, Aksaray Üniversitesi'nde ise rektörlük görevlerinde bulunmuştur. 14 adet telif, 12 adet çeviri kitabı ile 37 adet kitap bölümüne ek olarak yerli ve yabancı akademik dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Souad Adnane

Souad Adnane bir Fulbright öğrencisidir. Kadın Çalışmalarına odaklandığı Kamu Politikaları alanındaki lisans eğitimini George Washington Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Merkezi Fas'ta bulunan klasik liberal eğilimli bir düşünce kuruluşu olan *Arab Center for Scientific Research and Humane Studies*'in (Arap Bilimsel Araştırma ve Beşerî Çalışmalar Merkezi) kurucu üyeleri arasındadır. Ayrıca misyonu İslam dünyasında özgür bir toplumun ilke ve değerlerini keşfetmek olan *Istanbul Network for Liberty*'nin (yeni adı Islam and Liberty Network) yönetim kurulu üyesidir. Kalkınma alanında, kadınların ve hassas nüfus gruplarının güçlendirilmesi üzerine projeler yapan farklı sivil toplum kuruluşlarında yedi yıllık bir tecrübesi bulunmaktadır.

Azhar Aslam

Azhar Aslam, *Istanbul Network for Liberty*'nin kurucu üyesi ve merkezi Pakistan'da bulunan bir sivil toplum örgütü olan *EO Vision 21 Vakfı*'nin genel müdürüdür. Bu vakfın, Pakistan'da okuma-yazma bilmeme oranını sıfırlamayı hedefleyen *Speed Literacy* (Okuryazarlığı Hızlandırma) Programı'nın yöneticisidir. *Institute of Economic Affairs*'te (İngiltere) olmak üzere İslamî konularda köşe yazıları yazmaktadır.

Hasan Yücel Başdemir

Hasan Yücel Başdemir, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Felsefesi profesörüdür. Liberal Düşünce Topluluğu yönetim kurulu üyesi olup topluluğa bağlı Din ve Hürriyet Araştırmaları Merkezi'nin koordinatörü ve Liberte Yayınları'nın editörüdür. *Liberalizm: Ahlâkî Temeller* (Liberte, 2009) ve *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu* (Hitit Kitap, 2010) adlı kitapların yazarı olup *Türkiye'de Din Özgürlüğü ve Laiklik* (Liberte, 2011) adlı derleme kitabın editörüdür. Araştırmaları, İslam siyaset düşüncesi, din özgürlüğü, siyaset ve ahlâk arasındaki ilişki ve mukayeseli epistemoloji üzerine odaklanmaktadır.

Kathya Berrada

Kathya Berrada, merkezi Fas'ta bulunan *Arab Center for Scientific Research and Humane Studies*'de (Arap Bilimsel Araştırma ve Beşerî Çalışmalar Merkezi) araştırma görevlisidir. Kathya bu merkezden önce Fransa, Belçika ve Fas'ta bulunan çeşitli danışmanlık firmaları ve kredi derecelendirme kuruluşlarında görev yapmıştır. *Grenoble Graduate Business School*'da işletme yüksek lisansını tamamlamış olan Kathya, hâlen ekonomi alanındaki doktora eğitimine devam etmektedir.

Nouh El Harmouzi

Nouh El Harmouzi işletme alanında lisans, ekonomi alanında yüksek lisans ve doktora diplomasına sahiptir. Doktora eğitimini *Université Paul Cézanne*'de *Beliefs, Institutions and Economic Dynamics: The Case of Arab-Muslim Countries* (İnançlar, Müesseseler ve İktisadî Dinamikler: Müslüman-Arap Ülkelerindeki Durum) başlıklı tez çalışması ile tamamlamıştır. Arapça yayın yapan www.minbaralhurriya.org adlı haber ve analiz sitesinin editörü olup *Ibn Tufeyl University of Kenitra*'da yarı zamanlı öğretim üyesidir. 2013'den beri Fas'taki ilk liberal-demokrat düşünce kuruluşu olan *Arab Center for Scientific Research and Humane Studies*'in (Arap Bilimsel Araştırma ve Beşerî Çalışmalar Merkezi) müdürlüğünü yürütmektedir. (www.arab-csr.org)

Maszlee Malik

Maszlee Malik 1994 yılında *Al-Bayt University of Jordan*'dan fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında lisans derecesiyle mezun olmuştur. Halihazırda Malezya Eğitim Bakanı olarak görev yapmaktadır. Yüksek lisans derecesini aynı alanda *University of Malay*'da, doktora derecesini ise Siyaset Bilimi alanında *Durham University*'de almıştır. Şu anda Kuala Lumpur'da bulunan Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi'nde, *İslamî Bilgiler Fakültesi*'nde doktor öğretim üyesi olarak çalışmıştır.

Youcef Maouchi

Youcef Maouchi, Katar Üniversitesi'nde iktisat bölümünde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Daha önce *Avrupa Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü*'nün (*Institute for Economic Studies-Europe*) direktörlüğünü yapmıştır. Doktorasını *Aix-Marseille Université*'de (Fransa) tamamlamıştır. Aynı üniversitede önce tam zamanlı araştırma görevlisi, sonra öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. *Legal and Commercial Cooperation with the Arab World*

(Arap Dünyası ile Hukukî ve Ticarî İşbirliği) programı kapsamında Aix-Marseille Hukuk Fakültesinde İslamî Finans, Kedge Business School'da (İşletme Fakültesi) iktisat dersleri vermiştir. Aynı zamanda Atlas Network'un Fransızca konuşan Afrika ülkelerine yönelik projesi UnMondelibre.org'da araştırma görevlisi olarak yer almıştır.

Hicham El Moussaoui

Hicham El Moussaoui, doktorasını 2008 yılında *Université Paul Cézanne*'de (Aix-Marseille III) tamamlamıştır. 2009'dan itibaren *Sultan Moulat Slimane University*'de (Fas) ekonomi alanında doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. 2008 yılında *Atlas Foundation for Economic Research*'e (Atlas İktisadi Araştırmalar Vakfı) katılmış, burada editör olarak yer aldığı www.libreAfrique.org projesinde, Fransızca konuşan Afrika ülkelerine yönelik özgürlükçü fikirleri savunmaktadır.

M. A. Muqtedar Khan

M. A. Muqtedar Khan, *University of Delaware*'de Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü doktor öğretim üyesidir. *Georgetown University* çatısı altındaki doktora eğitimini Mayıs 2000'de Uluslararası İlişkiler, Siyaset Felsefesi ve İslam Siyaset Düşüncesi alanında tamamlamıştır. 2007-2010 yılları arasında, *University of Delaware*'de kurucusu olduğu *İslamî Çalışmalar Programı*'nın başkanlığını yürütmüştür. Dr. Muqtedar Khan, *Institute for Social Policy and Understanding* (Sosyal Politikalar ve Anlayış Enstitüsü) üyesidir. 2006-2007 yılları arasında *Alwaleed Center at Georgetown University*'de öğretim üyesi, 2003-2008 yılları arasında *Brookings Enstitüsü*'nde kıdemli üye olarak görev almıştır. *Muslim Social Scientists*'de (Müslüman Sosyal Bilimciler) genel sekreterlik, başkan yardımcılığı ve başkanlık görevlerinde bulunmuştur.

Bican Şahin

Bican Şahin, Ankara Hacettepe Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi profesörüdür. Doktorasını 2003 yılında *University of Maryland*'de tamamlamıştır. Ankara merkezli klasik liberal düşünce kuruluşu olan Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin başkanlığını yürütmektedir.

Linda Whetstone

Linda Whetstone, *Network for a Free Society*'nin yönetim kurulu başkanı olup *Atlas Network*, *Institute of Economic Affairs*, *Mont Pelerin Society* ve *Istanbul Network for Liberty*'de (daha sonra *Islam and Liberty Network*) yönetim kurulu üyesidir. Halkının çoğu Müslüman olan ülkelerde ve dünyanın diğer ülkelerinde piyasaları teşvik eden sivil kuruluşlar ile çalışmaktadır.

Atilla Yayla

Atilla Yayla, İstanbul Medipol Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Siyaset Teorisi profesörüdür. Müslüman dünyadaki ilk klasik liberal entelektüel hareket olan Liberal Düşünce Topluluğu'nun öncü kurucularındandır. Liberalizm, demokrasi, siyaset teorisi ve politik ekonomi ve Türkiye üzerine pek çok kitabı bulunmaktadır. Üç aylık fikir dergileri olan Liberal Düşünce ve Piyasa'nın uzun süre editörlüğünü yapmıştır. Muhtelif ulusal gazetelerde günlük köşe yazıları yazmıştır. Halen www.hurfikirler.com sayfasında yazıları yayınlanmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
Giriş <i>Kathya Berrada ve Nouh El Harmouzi</i>	19
Klasik Liberal Perspektiften İslam Dünyasında Sosyal, Siyasal ve İktisadî Düşüncenin Durumu <i>Atilla Yayla ve Bican Şahin</i>	33
Geleneğe Karşı Akıl, Kadere Karşı Özgür İrade, Lafzcılığa Karşı Yorum: İslam Dünyasındaki Olumsuz Görüntünün Fikrî Temelleri <i>Mustafa Acar</i>	55
Devletin Ötesinde Refah <i>Maszlee Malik</i>	83
Kuran'da Birey, Tercih Özgürlüğü ve Hoşgörü <i>Azhar Aslam</i>	101
İktisadî Özgürlük: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Kadınların Özgürleşmesine Giden Yol <i>Souad Adnane</i>	129
Cihad ve Siyasî Değişim: Kurani Esas Alan Kaynaklara Dayanan Bir Perspektif <i>M. A. Muqtedar Khan</i>	149
Günümüzde İslam ve Siyaset: Cihatçılığın Yeniden Yükselişinin Nedenleri <i>Hasan Yücel Başdemir</i>	163
İslam ve Serbest Piyasa Ekonomisi <i>Hicham El Moussaoui</i>	193
İslamî Finans <i>Youcef Maouchi</i>	213

Önsöz

INSANLIK TARİHİ BOYUNCA DİNÎ LİDERLER, FİLOZOFLAR, âlimler, akademisyenler, kanaat önderleri ve sıradan insanlar dünyayı insanlığın kendini geliştirip zenginleşebileceği daha iyi bir yer haline getirmeye çalışageldiler. Bunları farklı yöntemlerle; örneğin din üzerinden, felsefe üzerinden veya hukuk ve gelenek üzerinden gerçekleştirmeye çalıştılar. Despotluk, totaliterlik, adaletsizlik ve bireysel hakların ihlâli çoğu zaman dinler ve filozoflar tarafından en öncelikli konular olarak görüldü.

İslam hukuku Müslüman toplumlarının tarihi boyunca, Müslümanların sosyo-ekonomik ve hatta politik yaşam tarzının ana çerçevesi olmuş, İslam hukuku onların tecrübesinde İslam'ın altın çağı (800-1200) boyunca daima özgür bir toplum ile uyumlu olarak görülmüş ve öyle de yaşanmıştır. Müslüman toplumlarda çoğulcu bir entelektüel atmosfer ile birden fazla (fıkıh ve kelim) düşünce okulunun oluşması; tıp, kimya, tarım, müzik, şiir, felsefe ve astronomi alanlarındaki bilimsel gelişmeler, ticaretin de gelişmesiyle birlikte Müslümanların gayrimüslim toplumlar ile özgür bir şekilde iletişim kurabilmelerini sağlamıştır. Müslümanların diğer antik gelenekler

ile ekonomik ilişkiler kurmasının ışığında gelişen ve mülkiyet haklarının korunması ile güçlendirilmesine imkân veren sağlam ticaret ortamı, iyi desteklenmiş itibar sahibi iktisadî işletmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

İslam hukukunun adli ve fikhî prensipleri, mahkemeler kanaıyla bireysel hakların savunulması ve yargı bağımsızlığı için uygun bir ortam sağlayan bireysel hak ve özgürlükleri tanımıştır. İslam seyahat özgürlüğü üzerinde ısrarla durmakta ve prensip olarak Müslüman toplumlar arasında hudut tanımamaktadır. İslam bu nitelikleri dünyadaki diğer ilerleyici dinler ve hukuk sistemleriyle paylaşmış ve tüm gayrimüslimlerle iş ve ticaret yapmayı teşvik etmiştir.

Müslümanlar, insan topluluğunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun yüzde 23'ünü teşkil eden Müslümanlar, 54 İslam ülkesinde kümelenmiş vaziyettedir. Müslüman toplumların zenginliğe ve daha fazla refaha ihtiyacı vardır. Bu ise ancak Müslümanların, kendi tarihlerindeki özgürlük ve diğer toplumlarla birlikte yaşama tecrübesinin, çoğulcu düşünce iklimi bağlamında gerçekleştiği altın çağı örnek almaları ve ondan doğru dersler çıkartabilmeleri halinde gerçekleşebilir. Bu kapsamlı eser, özgür bir toplumun temel unsurlarını ve onların İslamî düşünce geleneğiyle uyumlu olup olmadığını anlamak isteyen entelektüeller, sivil toplum aktörleri (ve üniversite öğrencileri), gazeteciler ve sıradan insanlar için mükemmel, biricik ve çok değerli bir girişimdir. Bu prensiplerin iyi anlaşılmadığı ülkelerde özgürlüğü yaygınlaştırmak isteyenler için oldukça faydalı olacağına eminim. Özellikle özgür bir toplumun değerleri ile İslam hukuku arasındaki ahenge daha iyi anlayarak İslamî ilkelere dair bilgilerini geliştirmek

isteyen Müslüman okurlara, bu kitabı çok dikkatli okumalarını tavsiye ederim.

Ayrıca Batılı ülkelerde yaşayan ve kimi zaman bir tehdit olarak algılanan çok sayıda Müslüman olduğu göz önüne alındığında bu kitabın, İslam düşüncesinin zenginliğini anlamak isteyen gayrimüslimler için de faydalı olacağını söyleyebilirim. Bu kitap, dünya tarihinin çok kritik bir aşamasında yayınlandı. Eğer iyi şekilde anlaşılır ve tanıtımı yapılırsa, insanlığın yeniden gelişip zenginleşebileceği bir dünyanın yaratılmasına katkı sağlayabilir.

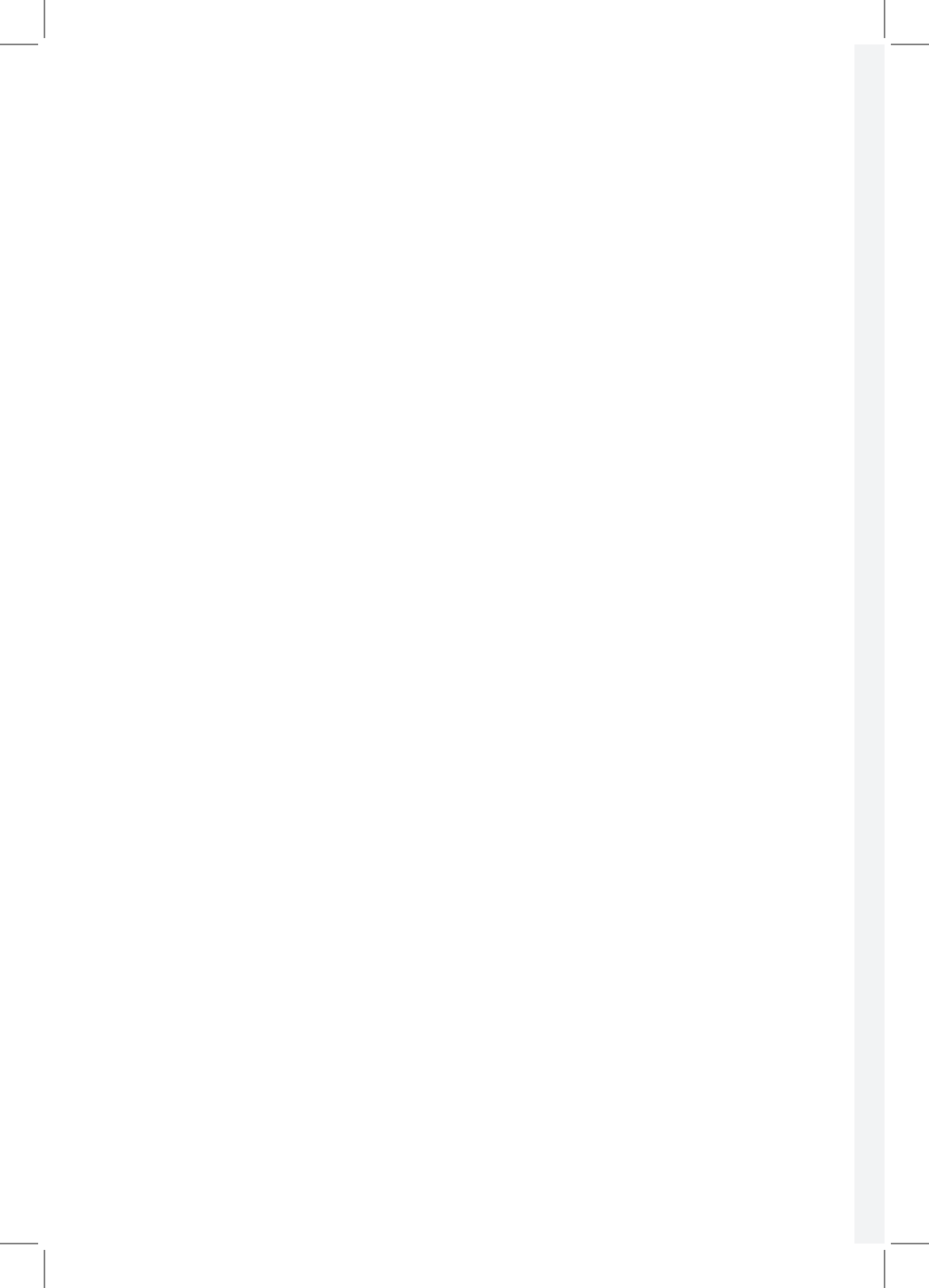
M. Abul Ahmar Ramizpoor

Kabil Üniversitesi eski Öğretim Görevlisi ve Afganistan Hukukî ve İktisadî Araştırmalar Derneği (AELSO) Genel Koordinatörü

Islam and Liberty Network Kurucu Üyesi

Kabil, Afganistan

Nisan 2016

Bu kitapta öne sürülen düşünceler tıpkı diğer IEA yayınlarında olduğu gibi sadece yazarları bağlamakta olup Enstitü'yü, onun yönetici vakıflarını, akademik kurul üyelerini veya çalışanlarını bağlamamaktadır. IEA seminerleri gibi bazı istisnalar dışında Enstitü tarafından yayınlanan tüm eserler, ilgili alanda uzman en az iki akademisyen ya da araştırmacı tarafından kör hakemlik sürecinden geçirilmektedir.

Bu kitaptaki bazı bölümler Müslüman dünyasında özgür bir toplumun ilke ve değerlerini araştırma ve yaygınlaştırma misyonuyla hareket eden "Istanbul Network for Liberty" (değişen yeni adıyla "Islam and Liberty Network") tarafından organize edilmiş olan yıllık konferanslarda sunulan tebliğlerden üretilmiştir. (islamandlibertynetwork.org)

Giriş

Kathya Berrada & Nouh El Harmouzi

Çev. Hakan Şahin

2014 YILININ TEMMUZ AYINDA İRAK'TAKİ BİR CAMİDE İŞİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi kendisini halife ve müminlerin emiri ilan etti. Bu ilanın ardından “halife”, “hilafet”, “şeriat yasası” gibi kavramlara dair Batı medyasında yoğun bir inceleme başladı. Bu kavramlar Batıda biraz yabancı, hatta kimi zaman korku ve şiddetle ilişkili görünüyor olsa da Müslüman toplumlarda oldukça tanındıktır. Evet, bu terimler tarihte ilk olarak teokratik İslam devletlerindeki birinci otoriteyi ifade etmek için kullanılmıştır. Halife kavramı teolojik ve tarihsel olarak bir İslam devletinde (veya hilafetinde) müminlerin emirini ve şeriatın uygulanmasını sağlama sorumluluğu ile donatılmış kişiyi ifade eder. Buna mukabil şeriat ise, insanın doğum ile ölüm arasındaki İslamî ödevlerini belirleyen bir hukuk sistemi olarak tanımlanmaktadır. Şeriatın hükümleri Kuran, Sünnet, Kıyas ve İcma ile elde edilir.

Şeriat yasasını anlama ve uygulama konusu İslam dünyasında çok önemli ve hayati bir tartışma konusudur. Tartışmanın

tarafları muhafazakâr Müslüman ve fıkıhçılar ile, reformist Müslüman ve fıkıhçılardır. Muhafazakâr fıkıhçılar, şeriat yasalarını zaman ve mekân üstü ilahî kurallar olarak görmeye meyillidir. Muhafazakâr fıkıhçılar şeriatı yaşatma yanlısı olsalar da, bu amaç uğruna şiddet kullanmaya genelde karşı çıktıklarını belirtmek gerekir. Cihad örgütleri ise şeriatın çok titiz bir şekilde uygulandığı bir hilafet rejimi tesis etmek için güç ve şiddet kullanmayı caiz görmektedirler. Öte yandan reformistler, kuralları kendi zaman ve mekânı ile bağlı görmekte, kalıcı ve ebedî kuralların akla yatkın olmadığını düşünmektedirler. Reformistler, ayrıca bildiğimiz şeriat yasalarının ilahî olmadığını, sadece geçmiş fıkıhçıların kendi zaman ve mekânları bağlamında İslamî kaynaklara dair anlayışını yansıttığını düşünürler. Pek çok reformist, kuralların kalıcı olamayacağını düşünse de değerlerin ve ahlakî normların kalıcı olabileceğini düşünmekte, bu nedenle şeriatı hukukî bir perspektiften ziyade ahlakî bir perspektif ile anlamaya çalışmayı önermektedir.

Daha ince olmak gerekirse, İslam dünyasındaki reformist hareketin monolitik bir grup olarak görülmemesi gerektiğini, muhtelif reformistler tarafından ortaya sürülen farklı görüş ve anlayışlar bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Esasında reform hareketlerinin İslamî gelenek içerisinde yeni bir olay olmadığını da söylemeliyiz. 12'nci yüzyılda Endülüs'te yaşamış olan filozof ve fıkıhçı İbni Rüşd, kendi zamanında hâim olan dinî anlayışta reform yapmayı hedefleyen en eski İslam düşünürlerinden biridir. Aristoteles'in çalışmalarına yönelik kapsamlı şerhlerinden ötürü Aziz Thomas Aquinas tarafından kendisinden "şarih" (yorumcu) olarak bahsedilen İbni Rüşd, İslam dünyasında muhafazakârlar ile reformistler arasındaki entelektüel çatışmayı anlama konusunda çok önemli bir figürdür. İbni Rüşd, kendi

zamanına hâkim olan görüşlerin tam aksine tercihini akıl ve felsefeden yana kullanmıştır. Vahyi kabul etmekle birlikte din ve felsefeyi, aralarındaki farkları ortadan kaldırarak uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Ayrıca Kuran'ın, metni lafzî okunmamak şartıyla, en yüksek gerçekliği ihtiva ettiğine inanmıştır.

İbni Rüşd'ün akıl ve felsefe lehindeki çabası, tarihin farklı dönemlerinde çok sayıda Müslüman düşünürün başka meseleleri ele alırken ortaya koyduğu çabanın kaynağı olmaya devam etti. Örneğin Mısırlı düşünür Rifa el-Tahtavi tarafından 19'uncu yüzyılda yapılan çalışmalar İslam ve Hıristiyan medeniyetlerini uzlaştırma amacına odaklanmaktaydı. Yazıları modern toplumlardaki dönüşümleri kabullenmenin önemini vurgulamaktaydı. Tahtavi'nin çalışmalarının İslamî modernleşme hareketine, daha özelde ise Muhammed Abduh'a önemli tesirleri olmuştur.

Etkili bir Müslüman reformcusu olarak Abduh, İslam'ın Müslümanları, kendilerini eski fıkıhçıların ve atalarının yorumlarından kopartarak değişen zamanlara ayak uydurabilecek aktif bir entelektüel çaba göstermeye teşvik ettiğini düşünmektedir.

Farklı zamanlar ve farklı zorluklar yirminci ve yirmi birinci yüzyılda yeni bir İslamî reformist neslin yetişmesini sağlamıştır. Bu nesil modern sosyal bilimlerin yapılarını kullanarak dini dogmaları analiz edip tenkit edebilecek kapasiteye sahiptir.

Time dergisi tarafından 2005 yılında dünyanın en etkili 100 insanı arasında gösterilen Abdülkerim Suruş, bu yeni İslamî reformistler neslini çok iyi temsil eden biridir. Çalışmaları 'din' ile 'din anlayışımız' arasında, dinin 'temel' ve 'arızî' boyutları arasındaki net bir ayrımaya dayanmaktadır. İslam dünyasında hâlâ tartışma yaratmaya devam eden bir dini 'kabul' veya 'red-

detme' özgürlüğü anlamındaki din özgürlüğü konusunda, Su-ruş aktif bir din özgürlüğü savunucusudur.

Reformistlerin çalışmalarının bir yansıması olarak İslam dünyasındaki sivil toplum aktörleri de reforma dair teorik çerçevelerden daha pratik sosyal ve iktisadî değişimlere çö-züm üretme konusunda ciddi çabalar ortaya koymaktadır. Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerdeki en önem-li sorunlardan biri de kadın haklarıdır. İslam'ın muhafazakâr bir yorumu, kabile yapıları ve zihniyeti ile birlikte kadınların toplum içindeki konumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. İslam dünyasındaki entelektüeller, düşünürler ve sivil toplum aktörleri kadınların daha fazla siyasal, sosyal ve ekonomik rol üstlenebilmesine izin veren daha liberal bir din yorumuna çağ-ırı yapmaktadır. Nobel barış ödülüne layık görülen Şirin Ebadi, kadın hakları alanında hem kendi ülkesi olan İran'da hem de İslam dünyasında, kuşkusuz, bir kilit isimdir. Ebadi [İslam dün-yasında] kadınları bağlayan şeyin din değil, onları [toplumsal hayattan] tecrit etmek isteyen bazı kimselerin zorlayıcı tutum-ları olduğunu teyit etmektedir.

Yüz milyonlarca insanın hayat kalitesini geliştirme ve kalkın-dırmada salt teolojik reformlar ve sosyal değişimlere ek olarak Müslüman çoğunluğa sahip ülkeler için kritik unsurlardan biri de iktisadî özgürlükleri ilerletmektir. İslam girişimci faaliyeti desteklemesine rağmen Müslüman çoğunluğa sahip ülkeler genelde iktisadî özgürlük ve rekabetçilik endekslerinin üst sı-ralarında yer almamaktadır. Büyük ve her işe burnunu sokan devletler, müdahalecilik, katı yasal çerçeveler ve yüksek vergi-ler pek çok Müslüman ülkenin iktisadî performansında olum-suz bir etki yaratmaktadır.

Muhafazakâr İslam yorumları ve geniş çapta merkezî devlet araçları Müslümanların iktisadî özgürlük anlayışlarını ters yönde etkilemiştir. Fakat bunun asla erken dönem Müslüman düşünürlerin çalışmalarını gölgede bırakmaması gerekir. 14'üncü yüzyıl kadar erken tarihlerde Müslüman düşünür İbni Haldun, serbest ekonomi ve tercih özgürlüğünden yana olmuştur. Bir kimsenin yeteneği, kabiliyeti, hüneri ve becerisi doğrultusunda kazanımını ve tatmin düzeyini maksimize etmek için istediğini yapabilme özgürlüğüne sahip olması gerektiğini savunmuştur. Dahası İbni Haldun devletin özel mülkiyete el koyması veya ona zarar verici şekilde etki etmesi aleyhinde de güçlü fikirler öne sürmüştür. İbni Haldun'a göre devletlerin, bireylerin mülkiyetine keyfî şekilde müdahale etmesi müşevvikleri azaltır. O kamulaştırmayı, baskıcı bir faaliyet olduğu ve baskıcı faaliyetler bir toplumu mahvettiği için devletin kendi topuğuna sıkması gibi görmekteydi. Müslüman ülkelerin mevcut ekonomik durumlarına baktığımızda İbni Haldun'un sözleri bugün çok daha fazla yankı uyandırmaktadır.

İslam'a yönelik daha liberal bir anlayışı savunmak İslam'ın zengin düşünce, fıkıh ve felsefe geleneğini görmezden gelmek demek değildir. Yeni fikirlere alan açarken İslam düşünce geleneğinin ruhunu takdir etmek mümkündür. Hz. Muhammed Sina Dağı'ndaki Aziz Katerina Manastırı keşişlerine yazdığı bir mektupta onlara insan hakları, mülkiyet özgürlüğü, ibadet ve hareket özgürlüğü, Hıristiyanların korunması, kendi yargıçlarını atama özgürlüğü, savaşta korunma hakkı gibi hükümleri ve imtiyazları içeren bir ayrıcalık vermişti. Evrensel insan hakları ve demokrasinin hâkim olduğu pek çok modern devlette yeniden canlandırılması ve yeşertilmesi gereken şey, şüphe yok ki işte bu ruhtur.

Yazarların Katkıları

İslam'ın sıklıkla şiddet, terör ve gericilik ile özdeşleştirildiği bu zorlayıcı koşullar altında modern zamanlara uyum sağlamaya çalışırken İslam ruhunu da canlı tutmak bir ihtiyaçtır. Bu kitap, bir grup Müslüman âlimin İslam'a yönelik daha liberal bir bakış açısını savunma çabasıdır. Yazarlar ekonomi, kadın hakları, cihadın anlamı ve diğer ilişkili konuları incelemektedir.

İslam devleti ve hilafet gibi kavramlar medya organlarında sıklıkla kullanılmaya başlandığından beri bu kavramların muğlak kullanımı bizi çok temel bir soru üzerinde düşünmeye sevk etmiştir: İslam bir din olarak siyasetten ayrı; ama siyasi, iktisadi ve sosyal özgürlüklerle uyumlu olabilir mi?

Bu kitabın ikinci bölümünde, yazarlar Atilla Yayla ve Bican Şahin'in öne sürdüğüne göre bu soruya biri İslamcı, biri liberal Müslüman cevabı olmak üzere iki türlü cevap verilebilir. İlk yaklaşıma göre İslam hem özel hem de kamusal alanları içine alan kapsayıcı bir sistemdir ve bu sebeple siyasetle ilişkisi kesilemez. Bu görüş bireysel tercihi ve onun siyasi arenadaki karşılığı olan demokrasiyi reddeder. Böyle bir anlayışa dayalı bir devlet hayatın her yönünü kontrol altına alarak temel özgürlüklere, çoğulculuğa ve azınlık haklarına herhangi bir alan bırakmaz.

İkinci ve daha açık fikirli bir cevap ise liberal Müslümanlardan gelir. Buna göre İslam ya özü itibariyle liberal demokratik bir düzen ile uyumludur ya da Müslüman toplumunun [toplumsal] yaşamına ilişkin konularda büyük ölçüde sessiz kalmıştır.

Atilla Yayla ve Bican Şahin İslam dünyasında ilk yaklaşımın daha baskın olduğunu belirtir. İslam medeniyeti diğer medeniyetler ile diyalog geliştirebildiği dönemlerde gelişme göstermiş, tecrit edildiği dönemlerde ise gerilemiştir. Kimi zaman

Batılı ülkelere nispetle siyasî ve iktisadî açıdan geri kalmışlık hissi Müslümanları çoğunlukla dinden türetilen bir kimliğe yapışmaya ve diğer dünya görüşlerini reddetmeye sevk etmiştir. Bu düşünsel sertleşme sürecinde, kitabın üçüncü bölümünde Mustafa Acar tarafından öne sürüldüğü gibi tarihsel faktörlerin de katkısı olmuştur. Acar tarafından tespit edilen birinci tarihsel politik faktör 13'üncü yüzyılda İslam dünyasına yönelik Moğol istilasıdır. Bir diğer faktör ise orta çağlarda inovasyoncu-rasyonalist ekolün gelenekselci ekol karşısındaki fikir mücadelesini kaybetmesidir. Bu Ehli Rey ve Ehli Hadis olarak isimlendirilen iki ayrı zihniyet, perspektif ve düşünce yapısı arasında iyi belgelenmiş bir çatışmadır.

Bu durumun kestirme bir çözümü yoktur. Atilla Yayla ve Bican Şahin, İslam'ın dinamik yorumlarını benimseyerek çağdaş problemlere çözüm üretilmesini gerekli görmektedir. Ayrıca farklı dünya görüşlerini benimseyen bireyler ve grupların bir arada barış ve uyum içerisinde yaşayabileceği bir sistemin oluşturulmasına duyulan ihtiyaca dikkat çekmektedirler. Mustafa Acar ise İslam düşünce tarihine geri dönerek mevcut tartışmaları yeniden okuma ve yeniden düşünmeye olan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Buna göre İslamî düşünce tarihini yeniden okuyan Masz-lee Malik, kitabın dördüncü bölümünde nispeten özgün bir "devletin ötesinde refah" anlayışı teklif etmektedir. Malik'in "hayırsever toplum" olarak tanımladığı yapıda bireyler siyasî ve iktisadî açıdan devlete daha az bağımlı, fakat adalet ve merhamet düzleminde birbirlerine daha çok bağımlıdır. Aslında zekât ve vakıf gibi kurumlar toplumsal dayanışma ve minimal devlet anlayışına dayalı İslamî refah sisteminin işaretleri olarak okunabilir. Zekât ve vakıf, İslam'ın erken döneminde mevcut olmakla birlikte bu bölümün yazarı bu kurumların modern za-

manlara uygun olacak şekilde yeniden ayarlanması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre vakıflar sadece dinî ve manevî temele dayanan mevcut yaklaşımın aksine, çok daha geniş ve dinamik bir çerçeve içerisinde anlaşılmalıdır. Yazara göre devlet-dışı (sivil) bir refah sistemi, bireysel sorumluluğu güçlendirme kapasitesine sahiptir.

Bireysel sorumluluk düşüncesi gerçekten de her toplumun kalkınması için hayati bir öneme sahiptir. Yine de söylenmesi gerekir ki Müslüman toplumların genelde kolektivist olması, moderniteye uyum sağlamada başarısız olmalarının sebepleri arasında sıklıkla dile getirilmektedir.

Kitabın beşinci bölümünde Azhar Aslam bireysel tercih özgürlüğü meselesini ve onun İslamî öğretiyile olan ilişkisini ele almaktadır. Yazar, örneğin Kuran'a göre kıyamet gününde dünyadaki davranışlarımızın sonuçlarının (ödül ve ceza olarak) bireye özgü olacağına işaret etmektedir. Dolayısıyla hiç kimse bir başkasının eylemlerinden sorumlu değildir. Sorumluluk ise tercih özgürlüğünü zorunlu kılar, çünkü o olmadan her türlü hüküm keyfi olacaktır. Eğer Kuran bireysel tercih özgürlüğünü önerme konusunda bu kadar açıksa, bu özgürlüğün kullanımını reddetmeyi nasıl izah edebiliriz? Dinden dönmenin cezası çoğunlukla bir bireyin İslam dinini tercih etme veya reddetme özgürlüğünün en sert ihlali olarak anılır. Oysa ki bu ceza İslam'ın artık adalet ve özgürlüğü teşvik eden bir değerler sistemi olarak anlaşılmadığı bir siyasal bağlam içinde geliştirilmiştir.

Kadın hakları da İslam dünyasında ciddiye alınması gereken bir sorunlar kümesini oluşturmaktadır. Souad Adnane kitabın altıncı bölümünde dinî ve sosyokültürel normların İslam dünyasında kadınların konumunu etkilediğini doğrulamaktadır.

Sünni-Şii Ayrışması

Sünni ve Şii Müslümanlar arasındaki ayrışma İslam'ın erken dönemlerinde yaşanan, Hz. Muhammed'den sonra kimin halife olacağı konusundaki anlaşmazlığa kadar uzanmaktadır. Hz. Muhammed'in 632 yılındaki ölümünün ardından bir hizipleşme ve onun yerine kimin geçeceği konusunda bir nizalaşma ortaya çıkmıştır. Bu niza Sıffin savaşında somutlaşmış, Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin ve onun ailesinin katledildiği Kerbela savaşından sonra ise çok şiddetlenmiştir.

Sünniler ile Şiiler arasında Ortaçağ boyunca düşmanlığın körüklenmesi ile kimin liderlik edeceği hususunda siyasî bir çatışma olarak başlayan şey, bir süre sonra dinî yorum ve fıkıh alanındaki bir farklılığa dönüşmüştür.

Bugün Müslümanların büyük çoğunluğu Sünni iken, yaklaşık %10-15 civarındaki önemli bir azınlığı da Şiidir. Şiiler genellikle İran, Irak, Azerbaycan, Lübnan, Bahreyn ve Yemen'de bulunmakla beraber Müslüman dünyasının muhtelif bölgelerinde yaşayan kayda değer miktarda Şii toplulukları da bulunmaktadır.

Irak, Bahreyn ve Suudi Arabistan gibi ülkeler başta olmak üzere Arap dünyasında ortaya çıkan isyan hareketlerinin akabinde Sünni-Şii düşmanlığı tekrar gün yüzüne çıkarak her iki taraftan da pek çok insanın canını almaya talip olmuştur. Çoğunluğu Sünni bazı ülkelerdeki yetkili ağızlar tarafından büyüyen bir "Şii gücü" korkusundan bahsedilmektedir. Lakin insanların Sünni veya Şii olmasının, onların siyasî tercihini etkileyen tek faktör olmamasından ötürü Şiilerin, Sünnilere karşı böyle bir dayanışma içerisinde olduğuna yönelik korkuların aslında herhangi bir temeli bulunmamaktadır. Ekonomik, sosyal, ulusal ve ailesel faktörler görmezden gelinemeyeceği gibi, [bunlar] bölgedeki Sünni-Şii ayrışmasından daha zararlı bile olabilir.

Yazar bu açıdan Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgedeki ataerkil tabiatın toplumları, özel ve kamusal alanların ayrılması ile karakterize ettiğine ve bunun da cinsiyet rollerini ayarlayıp pekiştirdiğine işaret eder. Dinî yorumlar çoğunlukla kültürel uygulamaları meşrulaştırmak ve insanların algılarını şekillendirmek için kullanılır. Bu da siyasî ve iktisadî sahalar-

da katılım eksikliği olarak açıkça karşımıza çıkar. Gerçekten de MENA bölgesi kadınların işgücüne katılım oranında dünyanın en düşük rekoruna sahiptir (dünyada ortalama %50 iken burada %25). Fakat Souad Adnane İslam'ın, kadınların iktisadî hayata katılımını kısıtlamadığını ve kadınların ticarî işlemlere girebilmeleri için hiçbir izne ihtiyaçları olmadığını vurgulamaktadır. Yazar, Arap dünyasındaki kadınların iktisadî özgürlüğünü desteklemenin onların statüsünü yükseltme ve aynı zamanda genel iktisadî büyümeye katkıda bulunma konusunda çok önemli olduğunu savunmaktadır. Yazar piyasa dostu politikaların, kadınların ekonomiye katılımını desteklediğini öne sürerken, bir yandan da bu politikaların cinsiyete duyarlı olmaması veya sosyokültürel normlara ve yapısal eşitsizliklere karşı hiçbir şey yapılmaması halinde bu etkinin sınırlı olacağını vurgulamaktadır.

Sosyoekonomik değerlendirmeler ve dar dinî yorumlar aynı zamanda İslam dünyasında siyasî hedeflere ulaşmak için şiddeti meşrulaştırma amacıyla da kullanılmaktadır. Muqtedar Khan yedinci bölümde bir başka hikâye öne sürmektedir. Yazara göre Kuran, affedicilik ve barış konusunda güçlü deliller sunmaktadır. Ayrıca güç kullanmayanlara karşı güç kullanmaya da izin vermemektedir. Barış, Kuran'da bir değer, arzu edilen hayat tarzı ve doğruluğun ödülü olarak sunulduğu için onun mesajında barışın önemi de oldukça açıktır. Dahası Kuran, Müslümanlara, nefs-i müdafa veya zulüm görme durumları dışında şiddete başvurmayı ya da onu sürdürmeyi yasaklamaktadır.

Şiddet retoriği sekizinci bölümde de ele alınmaktadır. Hasan Yücel Başdemir bu retoriğin büyük oranda tarihsel faktörlerle izah edilebildiğini ve İslam dininin doğasından hayli uzak olduğunu anlatmaktadır. Bu açıdan yazar, hilafet kurumunun

Hız. Peygamber tarafından teklif edilmediğini, Müslümanların dünyevî liderlik ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtir. Buna rağmen İslam'ın lafzıcı yorumları hilafetin, İslam hukuku ile uyumlu tek siyasî kurum olduğunu öne sürer. Dolayısıyla tarihsel olarak inşa edilmiş bir model Müslümanlar tarafından ilahî bir emir gibi anlaşılmaya başlanmıştır. Bu yanlış anlamaya ek olarak İslam dünyasında sömürgeleşme ve onun ardından gelen seküler diktatörlükler cihad hareketlerini tahrik etmiştir. Bu bölümün yazarı önemli bir soru sormaktadır: Müslümanlar hangi tür ülkelerde yaşamayı hayal etmektedir? Bu soruya verilecek cevabın, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın hayatına büyük bir etkisi olacaktır.

Dokuzuncu bölüme geldiğimizde Hicham El-Moussaoui, İslam'ın piyasa ekonomine uygunluğunu savunmaktadır. El-Moussaoui, İslam'ın çalışma ve üretken faaliyet üzerinden yasal kâr elde etmeye taraftar olduğu gerçeğini öne çıkarmakta ve Kuran'ın toplumu birey üzerinden dönüştürmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Gerçekten de İslam zorlamaya değil, ahlâka başvurmaktadır.

İslam'da özgürlük kavramı kişinin kendi kabiliyet ve kaynaklarını nasıl kullanacağını tercih etmesinden, çalışma hayatına ve mülkiyete kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Ayrıca İslam, devletin müdahale alanını sınırlayarak tercih özgürlüğünü korur. Tekelci gücü yasaklarken fiyatlarda devlet kontrolünü sınırlandırarak rekabeti teşvik eder. Hız. Peygamber, satıcıların haklarına karşı da eşit derecede hassasiyet göstermiş ve kıtlık zamanında bile fiyat sabitlemeyi reddetmiştir. Fakat piyasa ekonomisini destekleyen bunca İslamî ilke ve öğretiye rağmen yazar, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde dinin yanlış

yorumlanması, sömürgecilik ve siyasî güce sahip olanların sosyalist eğilimleri gibi sebeplerden ötürü açık sapmalar olduğunu tespit etmektedir.

Ekonomiyle ilişkili bir diğer konu da İslamî finans konusu olup onuncu bölümde incelenmektedir. İslamî finans, finansal işlemleri bir şekilde İslamî öğretiyle uygun olarak gerçekleştirme faaliyeti olarak anlaşılabilir. İslamî finansın merkezinde, karmaşık finansal araçların kullanıldığı çok sayıda farklı sözleşme yatmaktadır. Bunlar, basitleştirme adına iki başlık altında tasnif edilebilir: Borç benzeri sözleşmeler ve sermaye sözleşmeleri.

Genelde sektörde bahsedildiği üzere İslamî finans ile konvansiyonel finans arasındaki fark sadece faizin ya da haram sektörlere yatırımın yasaklanması ile ilgili değildir. İslamî finansı savunanlar onun girişimci yaklaşımına, yatırım ve ortaklığa dayalı araçlarına atıf yaparak konvansiyonel finansın farklı bir finans modeli kurmayı hedeflemektedir. Yazara göre İslamî finansı savunanların en güçlü argümanı finansal sektör ile reel sektörü birbirine bağlama düşüncesidir. Ne var ki yine yazarın belirttiğine göre İslamî finans sektörünün realitesi, bu düşüncenin altında yatan idealler ile uyuşmamaktadır.

Onun analizine göre İslamî finans, kırk yıllık bir zaman zarfından sonra dahi konvansiyonel finans karşısında gerçek bir alternatif sunma konusunda başarısız olmuştur. Yine de İslamî bankacıların finans alanında yeni bir sektör ortaya çıkarma konusunda başarılı olduğu söylenebilir. İslamî finans yeni oyuncuları kendisine çekmektedir. Müslümanlar ya da gayrimüslimler onun tamamen yeni veya farklı bir finansal sistem olması düşüncesinden daha çok İslamî finansın dış görünüşü ve vadettikleri ile ilgilenmektedir.

Bu kitabın yazarları modern tartışmalara büyük bir hizmet sunmakta; Müslümanlara, kendi inançlarının farklı boyutları ve umdeleri ile siyaset dünyası arasında nasıl ilişki kurulabileceğine dair anlayış kazandırmaktadır. İkinci olarak da bu kitap, Batılıların, genelde tepkisel ve düşmanca gördükleri İslamî düşünceyi daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Dünyanın pek çok bölgesindeki dinî grupların birbirine yönelik şiddet ve düşmanlıkları göz önüne alındığında, *Özgür Toplumun İslamî Temelleri*, mevcut tartışmalara güncel bir katkı sunmaktadır.